

BARBARA KALINOWSKA-WITEK

Samoocena studentów pedagogiki a ich empatyczne rozumienie innych ludzi

The Self-Esteem of Pedagogy Students and Their Empathetic Understanding of Other People

Doktor habilitowany, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Instytut Pedagogiki, Zakład Teorii Wychowania, Polska

Streszczenie

Samoocena wpływa na sposób spostrzegania innych ludzi i otaczającego świata. Jeśli jest adekwatna, pozwala człowiekowi właściwie ocenić swoje możliwości i osiągać sukcesy. Samoocena zawyżona prowadzi do podejmowania zadań zbyt trudnych, zaś zaniżona powoduje wycofywanie się i reakcje obronne. W zawodzie pedagoga samoocena pełni ważną funkcję. Wiążąca się z nią samoakceptacja stanowi podstawę akceptowania wychowanków. Ważna jest też umiejętność wczuwania się w sytuację dzieci i młodzieży. Celem przeprowadzonych badań, których wyniki przedstawiono w artykule, było sprawdzenie, czy sposób spostrzegania siebie przez studentów pedagogiki wpływa na ich poziom empatii wobec innych ludzi.

Słowa kluczowe: samoocena, empatia, studenci pedagogiki

Abstract

Self-esteem influences the perception of other people and the surrounding world. If it is adequate, it allows an individual to appropriately judge their potential and achieve success. An overly high self-esteem leads to undertaking tasks too difficult, whereas an overly low self-esteem causes withdrawal and defensive reactions. In the pedagogical profession, self-esteem plays an important role, and self-acceptance related to it constitutes the basis for acceptance of pupils. The ability to empathize with children and adolescents is also important. The aim of the conducted research, the results of which are presented in this paper, was to examine whether or not the self-perception of pedagogy students influences their levels of empathy towards other people.

Keywords: self-esteem, empathy, pedagogy students, students of pedagogy

Wstęp

Samoocena wpływa na zachowania człowieka w kontaktach z innymi ludźmi. Osoba posiadająca adekwatną samoocenę, akceptującą siebie, zdająca sobie

sprawę ze swoich mocnych i słabych stron, łatwiej zaakceptuje innych. W sytuacjach trudnych będzie raczej nastawiona zadaniowo, podejmie próbę rozwiązania pojawiających się problemów, nie zastanawiając się, jak ocenią jej działania inni. Jeśli jednostka ma problemy z samoakceptacją, mogą pojawić się zachowania obronne, unikanie sytuacji trudnych i zrzucanie odpowiedzialności na innych. Stąd istotne jest, aby przyszli pedagodzy mieli stosunkowo wysoką, ale jednocześnie adekwatną samoocenę.

Empatia jest ważną kompetencją społeczną. Umiejętność wczucia się w sytuację drugiej osoby umożliwia większe otwarcie się na innych. Pełni więc ważną rolę w życiu osobistym i społecznym. Zawód pedagoga wymaga umiejętności nawiązywania kontaktów z innymi ludźmi, zrozumienia ich sytuacji oraz przeżywanych emocji. Jest to szczególnie ważne w relacji z dziećmi i młodzieżą, która oczekuje życzliwego zrozumienia i wsparcia. Ponadto pedagodzy stanowią dla wychowanków wzór do naśladowania – choć nie zawsze zdają sobie z tego sprawę, wpływają na zachowania dzieci i młodzieży. Powinni więc własnym postępowaniem uczyć wychowanków umiejętności empatycznych.

W celu poznania poziomu samooceny studentów pedagogiki, przyszłych nauczycieli, opiekunów i wychowawców, przeprowadzono badania z wykorzystaniem Skali Samooceny SES M. Rosenberga. Poziom rozumienia empatycznego badanych określono za pomocą Kwestionariusza Rozumienia Empatycznego A. Węglińskiego. Studenci udzielali odpowiedzi, przypisując poszczególnym stwierdzeniom zawartym w Skali Samooceny wartości od 1 do 4 pkt, zaś w KRE wartości od 0 do 3 pkt. W związku z tym w SES można było uzyskać od 0 do 40 pkt, natomiast w KRE od 0 do 99 pkt. Przystępując do badań założono, że studenci o wyższym poziomie samooceny będą przejawiali większą empatię wobec innych osób.

Samoocena i empatia w literaturze pedagogicznej

Zarówno adekwatna samoocena, jak i stosunkowo wysoki poziom rozumienia empatycznego, są istotne w pracy pedagoga. Samoocena jest pojęciem niejednoznacznym. Uważana jest za ważny wymiar psychospołecznego funkcjonowania jednostki (Bartkowicz, 2013, s. 73). Zdaniem Wojciszke (2013, s. 175) ma ona zarówno naturę cechy, jak i motywu: jako cecha jest utrwalonym stosunkiem jednostki do samej siebie, zaś jako motyw jest „procesem bieżącego wartościowania własnej osoby ukierunkowanym na cel, jaki stanowi pozytywny wniosek na własny temat”. Jest ona ważnym kryterium przystosowania społecznego. Zdaniem Słomki-Michalak (2010, s. 121) samoocena wpływa na: „poziom wewnątrzsterowności, motywację, wytrwałość, kreatywność, sprawność działania, skuteczność podejmowanych działań, ogólne zadowolenie z życia i własnych osiągnięć”, dzięki niej „zmniejsza się prawdopodobieństwo i częstotliwość występowania u człowieka dysonansu poznawczego”. Pozytywna samoocena wa-

runkuje dobre przystosowanie jednostki: satysfakcjonujące funkcjonowanie w środowisku, dobre relacje z innymi, nastawienie prospołeczne, wiarę we własne możliwości. Negatywna samoocena powoduje nie tylko niewłaściwy stosunek do siebie, ale też do innych, wywołuje poczucie krzywdy, często stanowi też przyczynę braku wytrwałości w realizacji zadań (Brzezińska, 2000). Osoba o niskiej samoocenie przejawia lękliwość i zahamowanie, jest mało aktywna, obawia się konfrontacji z innymi ludźmi, krytyki i śmieszności, łatwo popada w konflikty (Niebrzydowski, 1999; Doliński, 2000). Nie docenia tego, co osiągnęła, ma do siebie i do otoczenia pretensje i żal, źle myśli i mówi o sobie i o bliskich (Szostak, 2000, s. 72). Wyidealizowany obraz siebie prowadzi do wielu cierpień związanych z wygórowanymi ambicjami, stawianiem sobie zbyt dużych wymagań, wyolbrzymiania nawet niewielkich niepowodzeń. W konsekwencji prowadzi do zaburzeń socjalizacji i niskiej pozycji w grupie (Kulas, 1986).

Samoocena kształtuje się w okresie dzieciństwa i dorastania. W pierwszych latach życia na obraz siebie dziewczynki lub chłopca mają wpływ przede wszystkim rodzice, którzy przekazują dziecku oczekiwania dotyczące tego, jakie jest, a jakie być powinno. W okresie dorastania młody człowiek sam już dostrzega własne mocne i słabe strony, kształtuje obraz siebie, przechodząc od samowiedzy dziecka do samowiedzy człowieka dorosłego. Dzieje się to poprzez porównywanie się z innymi ludźmi oraz gromadzenie pozytywnych i negatywnych doświadczeń (Kozielecki, 1986). Samoocena jest więc strukturą dynamiczną, kształtuje się pod wpływem otoczenia i aktywności jednostki.

Ważną rolę w życiu człowieka i jego kontaktach z ludźmi odgrywa empatia. Również to pojęcie jest definiowane niejednoznacznie. Według Rembowskiego (1989, s. 69) „empatia jest procesem wczuwania się, postrzegania i rozumienia stanu psychicznego innej osoby i ma charakter rozwojowy”. Rosenberg (2009, s. 95) określił empatię jako „pełne szacunku rozumienie cudzych doświadczeń”. Ludzie, którzy nie potrafią wczuć się w sytuację innych, często dążą do narzucania im własnych poglądów i wartości (Krzemiński, 2015, s. 77). Węgliński (2010, s. 72) rozumie empatię jako „zdolność psychiczną motywującą jednostkę do szukania bliskości emocjonalnej (więzi) z innymi ludźmi przez: 1) syntonie emocjonalną (współdziewczenie z innymi ludźmi w zakresie przeżyć przyjemnych i przykrych); 2) wczuwanie się w stany psychiczne i przeżycia innych ludzi, rozumienie drugiego człowieka tak, jak gdyby się było tą samą osobą”. Natomiast Hammer (1999, s. 23) do katalogu empatycznych postaw zaliczyła: prawidłowe odczytywanie mowy ciała, w tym mimiki twarzy, brzmienia głosu i gestów, zdolność okazywania współczucia, umiejętność słuchania, unikanie pochopnych lub niesprawiedliwych ocen kierowanych pod adresem innych ludzi. Empatia rozwija się w ciągu całego życia człowieka, ale szczególną rolę odgrywa w tym zakresie okres dzieciństwa i rodzice, którzy uczą syna lub córkę dostrzegania i rozumienia potrzeb i emocji innych (Wilczek-Różycka, 2002, s. 17).

Dzięki postawie empatii pedagodzy mogą lepiej zrozumieć wychowanków, okazywać im akceptację, zrezygnować z osądzania. Nazar (1990, s. 25) uznał empatię za istotny czynnik warunkujący pracę nauczyciela. Kliś (1998, s. 26) zwrócił uwagę, że empatyczny nauczyciel potrafi wytworzyć przyjazną atmosferę opartą na wzajemnym zaufaniu, sprzyjającą wyrażaniu uczuć, rozumie potrzeby i odczucia podopiecznych.

Samoocena i empatia w świetle badań własnych

Podając badania dotyczące samooceny i empatii u studentów pedagogiki, założono, że młodzi ludzie, którzy w niedalekiej przyszłości podejmą pracę wychowawczą z dziećmi i młodzieżą, powinni być osobami o adekwatnej samoocenie oraz o wysokim poziomie rozumienia empatycznego. Dzięki temu będą przejawiali właściwy stosunek do podopiecznych, będą potrafili zrozumieć i aktywnie współdziałać w zaspokajaniu potrzeb dzieci i młodzieży. Tymczasem okazało się, że blisko połowa studentów pierwszych lat pedagogiki i pedagogiki specjalnej charakteryzuje się niską samooceną, a tylko u co piątego badanego występuje samoocena wysoka. Ilustrują to dane zamieszczone w tab. 1.

Tabela 1. Poziom samooceny (SES) badanych studentów

Samoocena niska		Samoocena przeciętna		Samoocena wysoka		Razem	
N	%	N	%	N	%	N	%
79	43,9	63	35	38	21,1	180	100

Źródło: badania własne.

Jeszcze gorzej przedstawia się sytuacja w zakresie rozumienia empatycznego innych ludzi. Niecałe 6% badanych posiada empatię rozwiniętą na wysokim poziomie, natomiast blisko 60% charakteryzuje się niską empatią (tab. 2).

Tabela 2. Poziom rozumienia empatycznego (KRE) badanych studentów

Niski poziom empatii		Przeciętny poziom empatii		Wysoki poziom empatii		Razem	
N	%	N	%	N	%	N	%
105	58,3	65	36,1	10	5,6	180	100

Źródło: badania własne.

W następnej tabeli przedstawiono statystyki opisowe wyników uzyskanych przez badanych w zakresie samooceny i empatii.

Tabela 3. Statystyki opisowe

	Średnia	Minimum	Maksimum	Odch. std.
SES	28,35000	16,00000	40,00000	4,55319
KRE	65,60000	21,00000	83,00000	11,04263

Źródło: badania własne.

W celu określenia zależności pomiędzy poziomem samooceny studentów a poziomem prezentowanego przez nich rozumienia empatycznego, zastosowano współczynnik korelacji r Pearsona.

Tabela 4. Współczynnik korelacji r Pearsona

	KRE
SES	-0,22
Oznaczone współczynniki korelacji są istotne z $p < ,05000$ $N = 180$	

Źródło: badania własne.

Ponieważ korelacja okazała się ujemna, można przypuszczać, że wyższej samoocenie będzie towarzyszyć niższa wrażliwość empatyczna.

Podsumowanie

W rezultacie przeprowadzonych badań okazało się, że duża grupa studentów pierwszych lat pedagogiki i pedagogiki specjalnej charakteryzuje się niskim poziomem samooceny. Wiążący się z tym brak wiary we własne możliwości może utrudnić im osiąganie powodzenia nie tylko podczas nauki, ale też w czasie realizacji praktyk i staży. Osoby o niskiej samoocenie tylko w niewielkim stopniu wykorzystują posiadany potencjał, mogą też z obawą podchodzić do przyszłych obowiązków zawodowych. Należałoby więc już w czasie trwania studiów angażować młodych ludzi w takie formy działalności, które pozwoliłyby im poznać własne możliwości i ograniczenia oraz zdobyć doświadczenie w pracy z dziećmi i młodzieżą. Szczególnie pomocne może okazać się stosowanie w pracy ze studentami metod aktywizujących, które ułatwią im nawiązanie kontaktu z kolegami oraz wyposażą w nowe umiejętności psychospołeczne.

Duża grupa badanych wykazała się niskim poziomem rozumienia empatycznego. Deficyty empatii u studentów pedagogiki potwierdzają wcześniejsze wyniki, uzyskane przez innych badaczy zagadnienia (Lewicka, 2006; Węgliński, 2010, s. 84–85; Grudzińska, Lewicka-Zelent, 2015, s. 89). Tymczasem empatia jest jedną z podstawowych umiejętności niezbędnych w pracy opiekuńczo-wychowawczej. Bez niej trudno byłoby zrozumieć potrzeby podopiecznych. Dlatego też należy już od pierwszych lat studiów rozwijać u studentów umiejętność empatii. Skuteczność tego typu działań w odniesieniu do osób dorosłych została potwierdzona badaniami empirycznymi (Wilczek-Różyńska, 2002; Lewicka, 2006; Majewicz, 2008). Ponadto empatia pomaga w radzeniu sobie ze stresem i własnymi trudnościami, dlatego warto podjąć pracę nad rozwijaniem tej umiejętności (Parchomiuk, 2013, s. 73).

Przed przystąpieniem do badań założono istnienie korelacji pomiędzy poziomem samooceny i empatią. Sądzone, że studenci o wyższym poziomie samooceny, bardziej świadomi swoich możliwości i ograniczeń, łatwiej zrozumieją

innych. Tymczasem okazało się, że pomiędzy samooceną i empatią istnieje korelacja ujemna, świadcząca o tym, że im wyższy poziom samooceny, tym studenci wykazują mniejszą skłonność do empatii w stosunkach z innymi ludźmi.

Literatura

- Bartkowicz, Z. (2013). *Agresywność, kompetencje społeczne i samoocena resocjalizowanych nieletnich a ich przestępczość w okresie dorosłości*. Lublin: Wyd. UMCS.
- Brzezińska, A. (2000). *Spółeczna psychologia rozwoju*. Warszawa: Scholar.
- Doliński, D. (2000). *Psychologia wpływu społecznego*. Wrocław: Wyd. Towarzystwa Przyjaciół Ossolineum.
- Grudziowska, E., Lewicka-Zelent, A. (2015). *Funkcjonowanie psychospołeczne przyszłych pedagogów resocjalizacyjnych*. Warszawa: Difin.
- Hammer, H. (1999). *Rozwój umiejętności społecznych*. Warszawa: Veda.
- Kliś, M. (1998). Pojęcie empatii we wcześniejszych oraz współczesnych koncepcjach psychologicznych. *Psychologia Wychowawcza*, 1, 17–27.
- Kozielecki, J. (1986). *Psychologiczna teoria samowiedzy*. Warszawa: PWN.
- Krzemiński, M. (2015). *Komunikacja, emocje, stres, asertywność i empatia*. Włocławek: Wyd. PWSZ.
- Kulas, H. (1986). *Samoocena młodzieży*. Warszawa: WSiP.
- Lewicka, A. (2006). *Rozwijanie empatii u studentów pedagogiki specjalnej*. Lublin: Wyd. UMCS.
- Majewicz, P. (2008). Pedagog specjalny – osobowość i możliwości jej formowania. W: P. Majewicz, A. Mikrut (red.), *Kompetencje pedagoga w kontekście teorii i praktyki edukacji specjalnej* (s. 17–29). Kraków: Impuls.
- Nazar, J. (1990). *Empatia i jej związek z cechami osobowości nauczyciela*. Gdańsk: Wyd. UG.
- Niebrzydowski, L. (1999). *Psychologia ludzkich potrzeb, aspiracji i możliwości*. Łódź: Krajowa Rada Self-Esteem.
- Parochmiuk, M. (2013). Zdolności empatyczne pedagogów specjalnych i studentów pedagogiki specjalnej. *Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo*, 2, 57–76.
- Rembowski, J. (1989). *Empatia*. Warszawa: PWN.
- Rosenberg, M. (2009). *Porozumienie bez przemocy. O języku serca*. Warszawa: Czarna Owca.
- Słomka-Michalak, K. (2010). Metody i techniki badania samooceny – próba przedstawienia skróconej wersji kwestionariusza do badania samooceny *Jaki jesteś?* Pauliny Sears. W: A. Wojnarska (red.), *Diagnostyka resocjalizacyjna* (s. 121–129). Lublin: Wyd. UMCS.
- Szostak, J. (2000). *Samorealizacja i samoocena młodzieży*. Warszawa: Wyd. WSEI.
- Węgliński, A. (2010). Zrewidowana wersja Kwestionariusza Rozumienia Empatycznego innych ludzi – KRE-II. W: A. Wojnarska (red.), *Diagnostyka resocjalizacyjna* (s. 67–90). Lublin: Wyd. UMCS.
- Wilczek-Różycka, E. (2002). *Empatia i jej rozwój u osób pomagających*. Kraków: Wyd. UJ.
- Wojciszke, B. (2013). *Psychologia społeczna*. Warszawa: Scholar.